

VU Botanikos sodas Kairėnuose

Dr. Silva Žilinskaitė

Pabaiga. Pradžia 2012 m. Nr. 3

VU Botanikos sodas archyvo nuotr.

Muziejaus zonos senovė ir dabartis

VU BS iš paukščio skrydžio. Valdo Murausko nuotrauka.

Sklypo paieška, sodo vizija ir projektas

Metams bėgant VU BS Vingio parke darėsi ankšta. Naujo sklypo imta dairytis bene nuo 1968 metų: iš pradžių Pylimėlių kaime, vėliau šalia naujojo studentų miestelio Aukštągario kalvose. 1974 metų gegužės 14 dieną LTSR Ministrų Tarybos potvarkiu Nr. 360 buvo paskirtas 148 ha žemės sklypas Kairėnuose su sena dvarvieta ir parku, anksčiau priklausęs psichoneurologinei ligoninei. VU BS gavo ne tik gražią Kairėnų laukų erdvę, bet ir labai apleistą dvaro sodybą su gyventojais. VU GMF Botanikos ir genetikos katedra, kuriai vadovavo prof. Vytautas Rančelis, daugeliui metų tapo „štabu“, kur vyko pasitarimai, svarstymai ir karštos diskusijos.

VU Eksperimentinės-mokomosios bazės su botanikos sodu (toks tada buvo pavadinimas) projektą ruošė grupė tuometinio Paminklų konservavimo instituto darbuotojų: vyr. architektė D. Juchnevičiūtė, parkotyrininkas K. Labanauskas, dendrologas L. Čibiras, architektės L. Navickienė, J. Ramunytė

ir kt. Kiek vėliau prisijungė archeologas L. Dzikas, atlikęs žvalgomojus archeologinius tyrimus. Konkretius ūkio ir inžinerinius objektus projektavo pagal užsakymus suburtos komandos. Generalinis ir inžinerinių tinklų projektai (apie 40 tomų) buvo baigti 1982 metais (žr. planą 77 p.). Sodo teritorija suskirstyta į ekspozicinę, eksperimentinių laukų ir ūkinę zonas. Naujasis dendroparkas numatytas kurti geografiniu-ekologiniu principu. Senajame parke paliktas esamas erdvinis planas. Parko pakraščiais suprojektuotos augalų genčių ekspozicijos. Visą ekspozicijų zoną jungia žiedinis kelias. Mokslinei ir ūkinei zonoms numatyta teritorija išilgai Antakalnio–Naujosios Vilnios kelio.

Infrastruktūros kūrimas: o darbų darbelių...

VU BS vadovų Juozapo Meidaus, doc. Evaldo Navio, dr. Audriaus Skridailos pastangomis kasmet Kairėnų vaizdas keitėsi – dabar žiūrint į senas nuotraukas net sunku patikėti, kaip pradžioje atrodė pastatai ir teritorija.

1981-aisiais suėjo 200 metų nuo VU BS įkūrimo. *Sukakties minėjimo dieną Botanikos sode Kairėnuose atidengtas paminklinis akmuo, pažymintis sodo naujakurystę ir tradicijų tęsą. Prašalaitį, matantį Kairėnus nuo progos iki progos, šventės dieną džiugino ryškūs poslinkiai. Su koki uolumu dekanas, sodo darbuotojai, remiami Universiteto administracijos, įvairių respublikos žinybų ir organizacijų, siekia naujoviško sodo, retas gali įsivaizduoti. Pirmieji žingsniai tikrai buvo nelengvi: Kairėnuose „kolūkio“ laukai, ramiai ganosi karvės, kitur neperžengiami brūzgynai, pastatų griuvėsiai... Teritorijoje gyvena daug šeimų, ☺*

VU BS – 200 metų. Paminklinio akmens atidengimas. Nuotrauka iš A. Levicko fotoarchyvo (VU GMF).

Fliokų jūra

Lianų kolekcija

Japoniško sodo upelis

Astilbės

Rododendrai

kurias būtina išskirti, tačiau universitetas to padaryti savo lėšomis negali... Šiuo metu jau parengti kanalizacijos, elektros tinklų, gamtinių dujų, katilinės statybos ir vieno pastato remonto projektai, kuriuos realizuoti planuojama pradėti XII penkmetyje... Iš BS teritorijos jau iškeltos 35 šeimos... Laikiniai tuose pastatuose įsikūrė BS administracija ir skyriai.

2004 m. sausio 14 d. Vilniaus universiteto Rektoriaus auloje LR Aplinkos bei Kultūros, Švietimo ir mokslo ministerijos, Vilniaus miesto savivaldybė ir Vilniaus universitetas pasirašė bendradarbiavimo sutartį, kuria numatoma siekti, kad VU Botanikos sodas taptų reprezentaciniu Lietuvos botanikos sodu. Partneriai įsipareigojo visokeriopai remti ir skatinti mokslinę, aplinkosauginę, kultūrinę, švietėjišką bei rekreacinę Botanikos sodo plėtrą. Sutartyje numatomi konkretūs partnerių įsipareigojimai. Labai didelė

paspartis buvo ir ES parama (projektas „Vilniaus universiteto Botanikos sodo infrastruktūros pritaikymas turizmo reikmėms“ (2006–2008).

VU BS turtai – darbštuliai žmonės ir kolekcijos

Juk čia tokia subtili žmogaus ir augalo draugystė! Tik prižiūrimi su meile augalai gali atskleisti visą savo grožį. O be kolekcijų nebūtų nei studijų, nei mokslinės, nei edukacinės veiklos.

Pagal kolekcijų dydį VU BS yra didžiausias Lietuvoje ir vienas didžiausių Baltijos šalyse. Čia auginama per 10 600 pavadinimų augalų (dekoratyvinių, vaisinių, varpinių), tarp jų 102 – Pasaulinės raudonosios knygos augalai, 49 – Lietuvos raudonosios knygos augalai, 236 – turintys Lietuvos augalų nacionalinių genetinių išteklių statusą. Atida-

rius VU BS lankytojams, labai suintensyvėjo kolekcinė sklėpų pritaikymas lankyti ir naujų ekspozicijų kūrimas („Žalieji vingiai“, rododendrynas, rožynas, alpiinių augalų ir lianų ekspozicija, Alyvų kalnas, Didysis gėlių slėnis, japoniškas sodas, edukacinis daržas ir kt.). 2003 m. japoniško sodo projektą prieš pat mokslo metus įteikė Tarptautinės bonsų asociacijos prezidentas, kraštovaizdžio dizaineris Hahime Watanabe ir japoniškus sodus įrenginėjančios kompanijos „U-JIN“ prezidentas Hiroshi Tsunoda. 2012-ųjų birželį numatytas oficialus japoniško sodo atidarymas.

Pirmieji medeliai Kairėnų ekspoziciniuose laukuose pasodinti 1975 metais. 1979-ųjų pavasarį respublikos miškininkai VU 400-mečio proga pasodino 400 ažuoliukų gojelį. Sodino jubiliejinus medelius ir VU GMF profesoriai, dėstytojai. ➔

Funkcinis zonavimas

- 1 – rekonstruojamas senasis parkas su gėlių ekspozicijomis, 2 – dendroparkas, 3 – Sistematikumas, 4 – Augalų morfologijos skyrius, 5 – Gėlininkystės skyrius, 6 – Maistinių, vaistinių ir techninių kultūrų skyrius, 7 – medelynas, 8 – Genetikos skyrius, 9 – Augalų fiziologijos skyrius, 10 – Pomologijos skyrius, 11 – Karantinas.

BOTANIKOS SODAS KAIRĖNUOSE

GENPLANAS 1982 m.

1. Floristinės geografijos skyrius

- 1.1 Cirkumpoliarinė
- 1.2 Europos kalnai
- 1.3 Europa
- 1.4 Viduržemio jūros sritis
- 1.5 Kaukazas
- 1.6 Vidurinė Azija
- 1.7 Sibiras
- 1.8 Šiaurės vakarų Amerika
- 1.9 Šiaurės rytų Amerika
- 1.10 Kinija, Japonija
- 1.11 Himalajai

2. Ekologinės augalų grupės

- 2.1 Paunksminiai augalai
- 2.2 Vandens ir pakrančių augalai
- 2.3 Pelkiniai augalai
- 2.4 Kalnų augalai
- 2.5 Smėlynų augalai

3. Sezonių dekoratyvinių augalų grupės

- 3.1 Pavasario
- 3.2 Vasaros
- 3.3 Rudens
- 3.2A Vienmetės gėlės (I etape eksponuojamos 3.2 plote, II etape, pastačius žiemos sodą, 3.2A plote)

4. Sistematinės dekoratyvinių augalų grupės

- 4.1 Erškėtinių šeima
- 4.2 Jurginų šeima
- 4.3 Uolaskėlinių šeima
- 4.4 Gvazdikinių šeima
- 4.5 Laipiojančių ir vijoklinių šeimos

Eksplikacija

Laboratoriniai korpusai • Valgykla-kavinė • Ekspozicinė oranžerija su auditorija ir muziejumi • Eksperimentiniai šiltnamiai su fitotronu • Inventoriaus sandėlis • Trašų sandėlis • Arklidė • Garažai • Mechaninės dirbtuvės • Žemės ūkio inventoriaus sandėlis • Estakada • Degalai • Katilinė • Transformatorinė • Siurblinės • Kanalizacijos perpumpavimo stotis • Vandens bokštai • Tualetai • Kasa ir kioskai • Sodo nameliai • Tyrinėto architektūrinio paminklo (buvusių rūmų) likučiai • Gulbių namelis • Grėžinys • Geriamieji fontanėliai • Inspektai • Atviro grunto lysvės

Teritorijos elementai

- 1 – pagrindinis įėjimas, 2 – tarnybinis įvažiavimas, 3 – ūkinis įvažiavimas, 4 – pagrindinė stovėjimo aikštelė, 5 – tarnybinė stovėjimo aikštelė, 6 – lankytojų pasiskirstymo aikštelė, 7 – pagrindinė aikštė, 8 – I parteras, 9 – II parteras, 10 – III parteras, 11 – poilsio aikštelės, 12 – renginių aikštelės, 13 – meteorologinė aikštelė

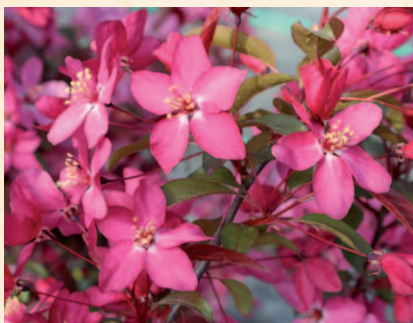
Rododendrynas

Prie japoniško sodo tvenkinio

Alyvos 'Krasavica Moskvy'

Dekoratyvinė obelis 'August Vaga'

Stambiauogės spanguolės

Šermukšnis 'Krasavica'

Viendienių ekspozicija prie muziejaus

Dendrologinės kolekcijos, startavusios 1976 metais dviejose vietose (Dendrologijos skyriuje ir 60 ha dydžio arboretume), dabar jau pasklidusios po visą sodą atskiromis ekspozicijomis: rododendrynas ir japoniškas sodas, Alyvų kalnas, rožynas, alpinariumas, vijoklynas ir kt. Čia auginama per 2 600 pavadinimų augalų: introdukuotų – savaime paplitusių įvairiuose geografiniuose regionuose ir kultūrinės kilmės – dekoratyvinių. Iš pradžių, kol jauni specialistai įgavo patirties, skyrių globojo VU GMF Botanikos ir genetikos katedros doc. Vytautas Raškauskas. Kuratoriams darbo visada buvo per akis, todėl gausios ir įdomios kolekcijos džiugina.

Pomologinės kolekcijos pradėtos kaupti 1975 metais. Be tradicinių Lietuvoje uoginių augalų – agrastų ir serbentų, auginami ir retesni – sausmedžiai ir svarainiai, spanguolės, šilauogės ir bruknės, šermukšniai, vynmedžiai. Gausiausia ne tik skyriuje, bet ir didžiausia Lietuvoje yra serbentų ir agrastų veislių bei rūšių kolekcija (386). Šios kolekcijos pradininkas – se-

lekcininkas dr. Antanas Ryliškis, skyriuje dirbęs 1975–1990 metais ir per tą laikotarpį sukūręs 12 serbentų ir agrastų veislių. Gausi kolekcija paskatino Tarptautinį augalų genetinių išteklių institutą (Italija) 2004 metais patikėti VU BS administruoti Europos centrinę duomenų bazę *Ribes* L. ir *Rubus* L. gentims.

Žolinių dekoratyvinių augalų kolekcijos (Didysis gėlių slėnis) kaupiamos nuo 1992 metų, kai buvo įkurtas Gėlininkystės skyrius ir jo pirmą vadovę tapo dr. Danutė Dainauskaitė. Dabar čia veša per 3 200 rūšių ir veislių augalų: jurginų – 320, tulpių – 230, viendienių – 470, kardelių – 130, vilkdalgių – 400, astilbių, lelijų – 80. Ypačingą dėmesį skiriamas Lietuvos gėlių selekcininkų sukurtų veislių kaupimui, tyrimui ir saugojimui.

Natūralių ir indukuotų mutantų kolekcijos pradėtos kaupti 1975 metais VU Gamtos mokslų fakulteto (GMF) Botanikos ir genetikos katedros prof. Vytauto Rancėlio iniciatyva. Šios kolekcijos labai savitos, svarbios augalų ge-

netikai tirti... ir kai kurios labai dekoratyvios. Auginami miežių (470), pupų, kitų 59 genčių augalų mutantai. Čia prieglobstį rado ir Žolynų sodelis – vaistinių, prieskoninių ir aromatinių augalų kolekcija, įkurta ir globojama VU BS Draugų klubo narių.

Miežių mutantai

Žolynų sodelis

Kuriama gruntą valančių augalų ekspozicija.

Lietuvos floros skyrius – unikali galimybė Lietuvos florą pristatyti natūraliose buveinėse. VU GMF Botanikos ir genetikos katedros doc. Jūratė Tupčiauskaitė yra identifikavusi 445 rūšis iš 83 šeimų ir 259 genčių, kurios sudaro apie ketvirtadalį Lietuvos floros. 2008 metais sukurta informacinė sistema (rodyklės, standai su 6 buveinių aprašais) lankytojams. Sezono metu apie 250 augalų rūšių pažymimos etiketėmis. 2011 metais pradėta kurti gruntą valančių augalų ekspozicija.

Augalų mėgintuvėliuose (in vitro) kolekcija, pradėta kaupti 1991 metais, kai dr. Ramunės Bandžilienės pastangomis buvo įkurta laboratorija. Mėgintuvėliuose auga alyvos, rododendrai, vynmedžiai, lelijos, raganės, chrizantemos, kukmedis ir kiti augalai – taip kuriamos ar adaptuojamos mikrodauginimo technologijos.

Kolekcijos skirtos ne tik sodinti...

... bet ir vertinti bei tirti, nes tik taip jos įgauna tikrąją vertę. Iki 1995 metų mokslinius tyrimus BS darbuotojai vykdė kartu su VU GMF Botanikos ir genetikos bei Augalų fiziologijos ir mikrobiologijos katedromis. 1995 metai „atsirado“ pirmoji savarankiška VU BS mokslinio darbo tema. Nuo 1994 metų VU BS darbuotojai kartu su kitomis Lietuvos mokslo įstaigomis įsijungė į Lietuvos augalų genetinių išteklių mokslinių tyrimų programą ir dalyva-

vo projektuose, skirtuose dekoratyvinių, vaisinių ir varpinių kultūrų genetiškai ištekliams tirti. Nuo 2003 metų LR aplinkos ministro įsakymu BS yra dekoratyvinių augalų genetinių išteklių tyrimų Lietuvoje koordinatorius.

Suaktyvėjo naujų augalų įvežimas į Lietuvą. Dažnai kyla klausimas: o kaip vadinamos tos rūšys lietuviškai? Mes pabandėme sudaryti sumedėjusių augalų rūšių vardyną. Vardų sąrašą paminėta daug augalų, auginamų VU BS dendrologinėse kolekcijose, bet dar neturinčių lietuviškų vardų, todėl tokiems augalams bandome sugalvoti lietuviškus vardus ir kreipiamės į Valstybinę lietuvių kalbos komisiją, kad patvirtintų. Nemažas skaičius rūšių tokiu būdu gavo lietuviškus vardus – buvo „pakrikštyti“. Pastaba: vardynas skelbiamas VU BS interneto svetainėje www.botanikos-sodas.vu.lt.

Bendradarbiavimas, nes vienas lauke – ne karys

VU BS bendradarbiauja su daugeliu Lietuvos ir tarptautinių organizacijų, yra ir jų narys: nuo 1992 metų – Baltijos (Estija, Latvija, Lietuva) botanikos sodų asociacijos; nuo 2003 metų – Tarptautinės botanikos sodų organizacijos (BGCI – *Botanical Gardens Conservation International*); nuo 2004 metų – Europos Sąjungos botanikos sodų konsorciumo; nuo 2005 metų – Lietuvos universitetų botanikos sodų asociacijos (VU BS įregistruota šios organizacijos būstinė); nuo 2008 metų – Baltijos jūros regiono šalių botanikos sodų tinklo.

Per séklų mainus kasmet palaikomi ryšiai su 300 partnerių iš 50 valstybių. Su daugeliu botanikos sodų keičiamasi informacija ir kolekcijomis, organizuojamos bendros ekspedicijos, skaitomi pranešimai mokslinėse konferencijose ir seminaruose.

Atviri lankytojams

Reikėjo 26 metų, kad VU BS Kairėnuose 2000 metais būtų oficialiai atidarytas lankytojams. Dabar tai neseniai suformuoto Ryšių su visuomene skyriaus veiklos baras. Kelių dešimtmečių darbas duoda rezultatų: vis daugiau Lietuvos gyventojų ir sostinės svečių atranda VU BS Kairėnuose.

Čia gražiai dera senovė ir dabartis: IV–V amžiaus baltų pilkapis, Kairėnų dvarvietė su išlikusiais ūkiniais pastatais, angliško stiliaus parku ir tvenkinų sistema, augalų kolekcijos – augalų ir žiedų jūra nuo pavasario iki vėlyvo rudens. Čia darniai persipina mokslas ir menas – žinios apie augalus (Tarptautinė biologinės įvairovės diena, Žolynų seminaras, mokslo festivaliai „Erdvėlaisis Žemė“ ir „Tyrėjų naktis“) su meninkų išmone ir savitu gamtos pajautimu (Žemės meno paroda ir tapybos parodos), paukščių trėlės su muzikos garsais (Kristupo piknikai, festivalis „Flora Jazz“). Toks tas savitas VU BS – kuriamas darbuotojų, laukiantis svečių... Ir malonu išgirsti, kad mūsų darbai pastebimi ir vertinami: „Bet juk pernai šito tai nebuvo.“

Žiema. Pradėjo menininkai, ištiesę siulus, žiema tarė savo žodį, ir atsirado „vargonai“.